

Wiadomości Numizmatyczne, R. LXIII, 2019, z. 207

DOI 10.24425/wn.2019.131217

WITOLD NAKIELSKI

**CZY DENARY TYPU „BISKUP Z KRZYŻEM / WALKA Z LWEM”
SĄ MONETAMI HENRYKA KIETLICZA?**

ABSTRACT: The work is devoted to Polish pennies from the end of the 12th century and the beginning of the 13th century with the image of a bishop with a long cross staff and a knight fighting a lion which occurred in the Głogów II hoard in a significant number. So far the pennies have been classified as the issues of the Silesian duke, Boleslaus I the Tall. The author demonstrates that the coins (Str. 46) present the Archbishop of Gniezno, Henryk Kietlicz (1199–1219) and may have been struck from the spring of 1207 till the end of 1211, probably in the mint of the Silesian duke, Henry the Bearded, in Głogów.

SŁOWA KLUCZOWE: mennictwo, skarb monet, Polska, Głogów, wczesne średniowiecze, Henryk Kietlicz, Bolesław Wysoki, Henryk Brodaty

KEYWORDS: coinage, coin hoard, Głogów, Early Middle Ages, Henryk Kietlicz, Boleslaus I the Tall, Henry the Bearded

Skarb odnaleziony w 1987 r. w Głogowie¹, zawierający ponad dwadzieścia tysięcy monet, wstępnie został opisany przez Stanisława Suchodolskiego i Zbigniewa Wilczewskiego². Wśród dwóch najliczniejszych typów monet, oznaczony jako typ 2 (Str. 46, Su. 2, ryc. 1:a, d), wystąpił denar z przedstawieniem biskupa

¹ Dokładniej we wsi Górka lub Górków pod Głogowem. W MA-H w Głogowie znajduje się 20714 egz. monet plus kilka tysięcy rozproszonych, ciągle jeszcze wpływających na rynku aukcyjnym i kolekcjonerskim.

² Wilczewski 1989 [1990], s. 117–124; Suchodolski 1992, s. 105–120; Aneks: Sucho-dolski, Wilczewski, s. 121–130; także 2017, s. 97–125, gdzie także *Uzupełnienie* starszego tekstu; Kubiak 1998, nr 35; Stronczyński, cz. I, 1883, s. 80, 176, cz. II, 1884, s. 87; Książek 2012; Książek, Krąpiec, Łydzba-Kopczyńska, Młodecka 2013.

z długim krzyżem na awersie i rycerza walczącego z lwem na rewersie (w MA-H w Głogowie — co najmniej 5015 egz.).

Na awersie przedstawiono postać biskupa *en face*, najczęściej w infule z pendiliami, z krzyżem na długim drzewcu w prawej ręce i Ewangelią opartą o pierś w lewej; rewers przedstawia scenę dynamicznej walki rycerza z lwem³. Krzyż, który jest głównym atrybutem osoby przedstawionej na wszystkich odmianach tego typu monet, występuje w dwóch zasadniczych formach: z poprzeczkami (a) lub kulkami na końcach ramion (b). W polu awersu po prawej stronie umieszczono litery SA, ponadto na części monet występują znaki mennicze w postaci krzyżyka, kulki, gwiazdki lub pięciu kulek⁴.

Ryc. 1. Denary Str. 46 biskup z krzyżem / walka z lwem ze skarbu z Głogowa II, fot. autor:
 a. Av. Stojący na wprost biskup w jednoróżnej infule z pendiliami, w prawej ręce dzierży krzyż na długim drzewcu, ramiona krzyża zakończone są poprzeczkami, w polu po prawej litery SA, z lewej przedzielone drzewcem krzyżyk i kulka; rv. Scena walki rycerza z lwem: z lewej rycerz w krótkiej kiecicy wznosi ponad głowę prawicę z mieczem, w lewym ręku dzierży okrągłą tarczę, prawa noga ugięta w kolanie, lewa wyprostowana w wyroku do przodu; z prawej wspięty na tylnych nogach lew z zadartym do góry ogonem opiera przednie łapy na tarczy, jego głowa z otwartym pyskiem góruje nad rycerzem, w polu z lewej pięć kulek, między stopami rycerza jedna kulka, 0,350 g, ID 596;
 b. Jak wyżej, lecz na av. krzyż z kulkami na końcach ramion, 0,387 g, ID 600;
 c. Jak wyżej, lecz na av. infuła bez wstęg, 0,33 g, WCN 135155;
 d. Jak wyżej, lecz na av. biskup bez nakrycia głowy, 0,28 g, WCN 140340.

³ Scena walki z lwem na monetach polskich pojawiła się wcześniej na denarach typu majestatowego Władysława Wygnańca (Str. 40, 41) oraz typu Str. 44 a, b, przypisywanego przez Paszkiewiczza (2000, s. 106) Mieszkowi Płatoniemu.

⁴ Jaszczyński 2000, s. 171–188.

Postaram się wykazać, że typ monet Str. 46 przedstawia arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza (1199–1219) (ryc. 2), a denary mogły być bite od wiosny 1207 do końca 1211 r., przypuszczalnie w mennicy głogowskiej, legnickiej bądź wrocławskiej Henryka Brodatego, księcia śląskiego.

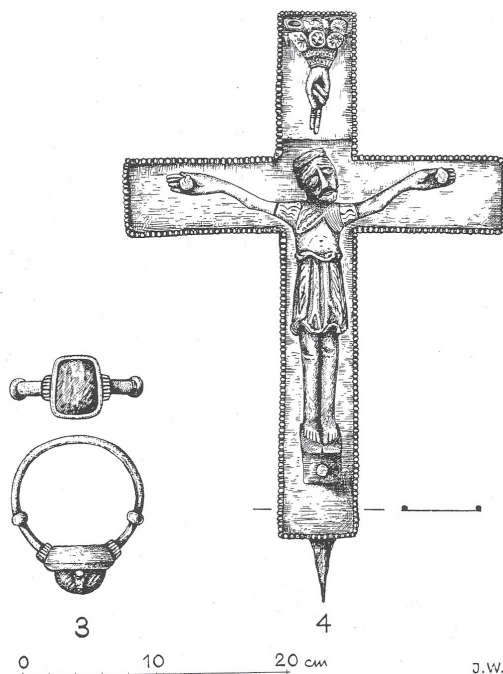
Ryc. 2. *Abp Henryk Kietlicz 1199–1219*. Miniatura ok. 1535 r. Herb zmyślony („Drabina do nieba” ze snu św. Jakuba?), wg Jan Długosz, *Catalogus archiepiscoporum Gnesnensium*, Kraków 1531–1535 (<http://polona.pl/item/36618320>)

Skojarzenie postaci z monety Str. 46 z Henrykiem Kietliczem nasunęło mi się po lekturze artykułu Elżbiety Dąbrowskiej⁵, która przeanalizowała wyniki badań archeologicznych prowadzonych pod kierownictwem Konrada Jażdżewskiego i Andrzeja Nadolskiego⁶ w kościele kolegiackim w Tumie pod Łęczycą, gdzie w grobowcu datowanym na początek XIII wieku znaleziono szereg przedmiotów świadczących o pochówku biskupim lub arcybiskupim. Dąbrowska dopuściła możliwość identyfikacji pochowanego tam duchownego z arcybiskupem Kietliczem. Do znalezionych w grobie artefaktów należy pontyfikalny, kuty złoty pierścień z ametystem, z przewierconym otworem do umieszczenia relikwii oraz srebrny, kuty, repusowany krzyż z przytwierdzoną figurą Chrystusa i kołcem do umieszczenia na drzewcu (ryc. 3). Właśnie ten krzyż, przechowywany w Muzeum

⁵ Dąbrowska 1996, s. 173–182; Dąbrowska 2008, s. 57–71.

⁶ Abramowicz, Nadolski, Poklewski 1973, pl. 188.

w Łęczycy, nawiązuje do wyobrażenia na monecie ze skarbu głogowskiego. Krzyż tego typu był używany wyłącznie przez metropolitów, którzy otrzymali specjalnie od papieża prawo krzyża w nagrodę za wyjątkowe zasługi, lub legaci wysyłani przez papieża do rozsądzania lokalnych konfliktów. Prawo takie otrzymał w 1207 r. od Innocentego III abp Henryk Kietlicz, i tylko on mógł być pochowany w tym grobowcu. Podobne prawo dla arcybiskupów gnieźnieńskich uzyskuje dopiero na soborze w Konstancji, obradującym w latach 1414–1418, wraz z tytułem prymasa Polski abp Mikołaj Trąba.

Ryc. 3. Krzyż i pierścień z arcybiskupiego grobu nr 1 w Tumie pod Łęczycą.
 Wg Abramowicz, Nadolski, Poklewski 1973.

Taki typ denarów, znany wcześniej zaledwie z dwu znalezisk i kilku egzemplarzy, stanowi około 1/4 liczby wszystkich monet skarbu głogowskiego. Suchodolski przydzielił go Bolesławowi Wysokiemu z lat po 1173 jako nawiązujący do dziedzictwa ojca książąt śląskich i mennicy wrocławskiej, odczytując litery SA i postać na monecie jako św. Wojciecha (*Sanctus Adalbertus*)⁷. Borys Paszkiewicz⁸ uznając taką atrybucję, przesunął początek emisji na rok 1178. Taką też interpretację postaci podtrzymał Witold Garbaczewski⁹.

⁷ Stronczyński 1884, s. 87; Suchodolski 1992, s. 109.

⁸ Paszkiewicz 2000, s. 122.

⁹ Garbaczewski 2007, s. 210, 245.

Św. Wojciech do początku XIII w. (na XI-wiecznej płaskorzeźbie w bazylice św. Bartłomieja w Rzymie fundowanej przez Ottona III, na ołowianych bullach i monetach Bolesława Krzywoustego) był przedstawiany bez nakrycia głowy, z pastorałem¹⁰, jedynie na XII-wiecznych brązowych drzwiach z katedry Wniebowzięcia NMP w Gnieźnie, na kwaternionach XII i XIII przedstawiających chrzest i nauczanie Prusów, św. Wojciech występuje z pastorałem i w mitrze (ryc. 4:f).

a

b

c

d

e

Ryc. 4:a–e. Przykładowe przedstawienia św. Wojciecha do pocz. XIII w.

- a. Św. Wojciech na XI-wiecznej płaskorzeźbie w bazylice di S. Bartolomeo all'Isola Tiberina w Rzymie, będącej przypuszczalnie pierwowzorem bulli i brakteata Bolesława Krzywoustego, fot. autor;
- b. Ołowiana bulla (V rv.) Bolesława Krzywoustego z lat dwudziestych XII w. znaleziona¹¹ na Kujawach w 2000 r., fot. A. Fiszc;
- c. Brakteat Bolesława Krzywoustego, typ II-2 absolutyjny¹², bity od 1113 r., 0,422 g, ID 539;
- d. Brakteat jak wyżej, typ III-B wzór rzymski, bity w 1127 r., 0,56 g, MNW 115856, fot. autor;
- e. Denar Bolesława Krzywoustego, typ III po 1113 (1117?), św. Wojciech bez nakrycia głowy, z Ewangelią na piersiach, uniesioną prawą ręką błogosławi wiernych, 0,753 g, ID532;

¹⁰ Nakielski 2015, s. 31–62, ryc. 2:b–d, 3:a–k, 4:b, d.

¹¹ Hlebionek 2009, s. 21–29; Suchodolski 2009, s. 207–236.

¹² Nomenklatura brakteatów Krzywoustego wg Nakielski 2015, s. 40, 53, ryc. 2, 3, 4.

Ryc. 4:f. Drzwi gnieźnieńskie, 2. poł. XII w., kwatera XII, *Chrzest Prusów*, fot. autor.

Postacią na monecie nie jest późniejszy św. Stanisław¹³. Na monetach temat św. Stanisława pojawia się w 2. połowie XIII w., na denarze Bolesława Wstydlivego (Str. 50). Jego przedkanonizacyjny kult rozwija się dopiero w 2. ćwierci tego wieku, inspirowany *Kroniką* biskupa Wincentego Kadłubka¹⁴. Według Stanisława Szczura¹⁵ starania o kanonizację bpa Stanisława rozpoczął bp krakowski Iwo Odrowąż (1218–1229), za którego rządów zaczęto zbierać pierwsze świadectwa o zamordowanym. Wincenty z Kielc, późniejszy autor jego żywotów miał wówczas odwiedzić Szczepanów, według tradycji miejsce urodzin bpa Stanisława. Kolejny etap zabiegów przypada na czas biskupa Prędoty (1242–1266). Według B. Paszkiewicza¹⁶ św. Stanisław nigdzie nie jest przedstawiany z krzyżem.

Nie jest to także inny święty — ci byli przedstawiani na monetach najczęściej z aureolą, np. św. Maurycy na brakteatach brandenburskich¹⁷ lub ich polskich naśladownictwach (ryc. 5:b). Jeśli biskup, inny niż abp Kietlicz wyobrażany był z krzyżem, to zawsze z krótkim drzewcem (np. brakteat Str. 186, ryc. 5:c).

¹³ Tak dr Witold Garbaczewski w wypowiedzi w dyskusji po wykładzie autora na Konferencji Bystrzyckiej 18.09.2018.

¹⁴ Mistrz Wincenty (zw. Kadłubkiem), 1974; Garbaczewski 2007, s. 252.

¹⁵ Szczur 2010, s. 234.

¹⁶ Paszkiewicz 2004, s. 119.

¹⁷ Mehl 2011, nr katalogu i fot. 234–295, 351–391, 432–494 z lat 1152–1232.

Ryc. 5:a–c. Przedstawienia innych świętych i duchownych z krzyżem na krótkim drzewcu (c).
 a. Denar, Bolesław Wstydlivy (1243–1279) po 1253 r., św. Stanisław¹⁸ „Wskrzeszenie Piotrowina”, m. Kraków, 0,276 g, metr. Pełczyńska, Str. 50, ID994.
 b. Brakteat wielkopolski, 1. poł. XIII w., św. Maurycy, 0,159 g, był w Głębokiem¹⁹, Str. t. XX: 20, Polk²⁰. 37, ID 976;
 c. Brakteat Bolesława Wstydliviego (1243–1279), bp krakowski Prędoty²¹ (1242–1266) z pastorałem i krzyżem na krótkim drzewcu, m. Kraków, 0,138 g, metr. Pełczyńska, Str. 186, ID 984

Interpretacja wyobrażenia rewersu, walki rycerza z lwem, była podejmowana wielokrotnie. Najpełniej odniósł się do niego Witold Garbaczewski²², który sądzi, że scena walki z lwem jest manifestacją młodych książąt śląskich, ich władczych kwalifikacji, „potyczka z królem zwierząt byłaby poświadczeniem zdolności obu braci do sprawowania rządów”. Zmiana atrybucji tych denarów nie zmienia przesłania wyobrażenia rewersu do odbiorców. Walka rycerza z lwem jest wyraźnym śladem książęcej zwierzchności.

Litery na monecie towarzyszące postaci, czytane *S[anctvs] A[dalbertvs]*, znaczą, iż arcybiskup gnieźnieński, choć na wygnaniu, nie przestaje być pasterzem całej metropolii polskiej pod patronatem św. Wojciecha Męczennika.

¹⁸ Paszkiewicz 2004, s. 129; Kubiak 1998, 108, nr 22, rys. 50–51.

¹⁹ Kubiak 1998, 34, nr 63, tabl. 8:37d.

²⁰ Polkowski 1876, ryc. 37.

²¹ Paszkiewicz 2004, s. 128; Kubiak 1998, 108, nr 22, rys. 53.

²² Garbaczewski 2007, s. 208–213.

ARCYBISKUP GNIEŹNIEŃSKI HENRYK KIETLICZ.
TŁO HISTORYCZNE ZATARGU KOŚCIELNO-POLITYCZNEGO 1206–1211

„Dwadzieścia lat rządów abpa Kietlicza to czas wielkich przemian zarówno w Kościele polskim, jak i w powszechnym oraz rozdrobnionym na dzielnice państwie Piastów. Przełom XII i XIII wieku to okres starcia się idei silnej władzy książęcej, reprezentowanej przez władcę wielkopolskiego Władysława Laskonogiego, z decentralistycznym programem episkopatu, możnowładztwa i młodszych książąt piastowskich”²³ jak napisał Wojciech Baran-Kozłowski w monografii arcybiskupa Henryka Kietlicza. Dodajmy, to czas pontyfikatu wybitnego papieża Innocentego III, wielkiego Soboru Laterańskiego IV i wypraw krzyżowych, czas reform w łonie Kościoła zmierzających do podniesienia dyscypliny kleru i poprawy jakości ewangelizacji. Na ziemiach polskich przełom wieków to upadek pryncypatu, walki między zwaśnionymi potomkami Bolesława Krzywoustego, zwracanie się słabszych książąt — juniorów w stronę episkopatu polskiego i Stolicy Apostolskiej, wreszcie wzrost siły i znaczenia możnowładztwa.

Henryk Kietlicz, pochodzący z Kittlitz w Górnych Łużycach, ze wskazania księcia Mieszka Starego zostaje wybrany w 1199 r. arcybiskupem gnieźnieńskim. Jego ojciec, również Henryk, w latach 1173/1177 z nominacji Mieszka zostaje kasztelanem krakowskim i jako jego stronnik i przywódca buntu możnych krakowskich po powrocie Kazimierza Sprawiedliwego w 1191 r. opuszcza Kraków i chroni się w Czechach, u krewnych swej żony Wojsławy z możnego rodu Hroznatów. Brat Wojsławy to bł. Hroznata Tepelski, możnowładca i fundator klasztorów premonstratenskich w Teple i Chocieszowie. Po śmierci księcia Kazimierza, Henryk powraca do Krakowa i pełni dalej swój urząd kasztelana, aż do objęcia urzędu w Krakowie przez wojewodę sandomierskiego Goworka.

Działalność kościelna i polityczna arcybiskupa Henryka Kietlicza²⁴ w latach 1199–1219, jego poczynania reformatorskie i polityczne jako przywódcy stronnictwa młodszych książąt, miały na celu wywalczenie *libertatis ecclesiae* — niezależności Kościoła polskiego od władzy świeckiej a wręcz jego dominacji. Osłabienie władzy książęcej otworzyło drogę do zrzucenia przez Kościół polski zależności od monarchy i wzmocnienia organizacji diecezjalnej.

Śmierć Mieszka Starego (13 marca 1202 r.) umożliwiła dalsze przekształcenia polityczne. To możni krakowscy (wojewoda Mikołaj), zaferowali tron pryncypacki Władysławowi Laskonogiemu. Otwarty konflikt wybuchł w roku 1206 po śmierci wojewody Mikołaja, zaufanego urzędnika Laskonogiego w Małopolsce. Z kolei Władysław Odonic zbuntował się przeciw stryjowi (Władysławowi Laskonogiemu) i upomniął o swoje patrymonium — księstwo poznańskie. Po

²³ Baran-Kozłowski 2005, s. 7.

²⁴ Korytkowski 1888, s. 312–342.

krótkich walkach Laskonogi wycofał się z Krakowa i skupił na obronie Wielkopolski. Tron krakowski objął Leszek Biały²⁵.

Odpowiedzią były represje. Władysław zajął skarbiec katedralny, zajął dobra ziemskie arcybiskupa i jego stronników duchownych i świeckich. W ten sposób pozbawił metropolitę środków materialnych do dalszych działań. W zaistniałej sytuacji abp Kietlicz sięgnął po broń najgroźniejszą — *excommunicatio maior*, z czym wiązało się zwolnienie poddanych ze złożonych księciu ślubów wierności. Ekskomunikowany został również stronnik Władysława, biskup poznański Arnold.

Usunięty z Gniezna Kietlicz udał się wraz z również wygnanym ks. Władysławem Odonicem²⁶ na Śląsk do Henryka Brodatego, od którego mógł oczekiwać wsparcia. Kietlicza łączyły z nim już wcześniej bliskie stosunki, w 1202 r. wraz z biskupem wrocławskim Cyprianem i krakowskim Pełką pełnił rolę mediatora między walczącymi o schedę po księciu-biskupie Jarosławie i Bolesławie Wysokim książętami śląskimi. Zgoda książąt śląskich okazała się nadzwyczaj trwała. Kietlicz uczestniczył także w bardzo ważnym dla Henryka i jego żony Jadwigi dziele fundacji klasztoru Cysterek w Trzebnicy²⁷, zatwierdzonej przez papieża w 1203 r.

Zwołany do Krakowa zjazd-synod małopolskich stronników księcia Leszka postanowił, aby arcybiskup osobiście stanął na czele delegacji udającej się do Rzymu, by tam przedstawić papieżowi sprawy sporu z Laskonogim. Delegaci stanęli w Rzymie na początku stycznia 1207 r. Od 4 do 13 stycznia papieska kancelaria wydała 27 dokumentów (bulli)²⁸ dotyczących Polski. Fakt ten świadczy o wielkim zaangażowaniu papieża Innocentego III w sprawy rozgrywane w 1206 r. w Polsce. Papież udzielał arcybiskupowi zdecydowanego poparcia, zarówno w sporze kościelno-politycznym z Władysławem Laskonogim jak i szeroko rozumianej reformy kościelnej. Kilka z tych dokumentów dotyczyło spraw finansowych. W bulli z 5 stycznia, kierowanej do *dilectis filiis universis Christi fidelibus in Polonia constitutis*²⁹, papież wskazuje istotę oszustwa, jakiego dopuszczają się adresaci dokumentu — i tu padają znane wśród numizmatyków słowa *moneta per annum apud vos tertio renovetur*³⁰ — oszukują płacąc daninę świętopietrza pod koniec roku monetą po trzykrotnej wymianie, o mniejszej wartości. Odtąd nad prawidłowym ściąganiem należnego Stolicy Apostolskiej świę-

²⁵ Baran-Kozłowski 2005, s. 84 (tu szerszy wywód na temat buntu Małopolan przeciw seniorowi w 1206 r. i objęcia władzy w Krakowie przez Leszka Białego); Szczur 2010, s. 258, 271.

²⁶ Przybył 2015, s. 100. Władysław Odonic wykorzystując osłabienie stryja przez usunięcie go z Krakowa, wypowiedział mu posłuszeństwo i upomniał się o należne patrymonium, co jednoznacznie włączyło go do stronnictwa Kietlicza i ks. Leszka.

²⁷ Zientara 2006, s. 145.

²⁸ KDW 1877; *Bullarium Poloniae* 1982, nr. 59–83.

²⁹ KDW 1877, nr 51; Baran-Kozłowski 2005, s. 104.

³⁰ Plezia 1985, s. 221–223; Trawkowski 1985, s. 111–118; Suchodolski 1994, s. 50; 2012, s. 335–360.

topietrza a także opłaty dziesięcinnej³¹ w Polsce, w miejsce księcia, czuwać miał arcybiskup gnieźnieński.

W innej bulli³² z 5 stycznia papież nakazuje sufraganom diecezji polskich, by wspierali finansowo Kietlicza, co umożliwi mu prowadzenie dalszej walki o wolność kościelną. Wygnany i pozbawiony wszelkich dochodów kościelnych Kietlicz został zmuszony pokrywać wydatki ze swoich majątków dziedzicznych (*ex patrimonialibus bonis*) oraz zaciągnąć pożyczki (biskup nie powinien zadłużać swego kościoła). Długi Kietlicza musiały być znaczne, skoro papież w oddzielnym dokumencie udzielił gwarancji ich spłaty w razie jego śmierci³³ — były konieczne nie tylko na pokrycie kosztów misji rzymskiej, ale głównie w celu sfinansowania działań zbrojnych ks. Władysława Odonica. Według Baran-Kozłowskiego kredytu udzielił Henryk Brodaty.

Duże znaczenie dla arcybiskupa Henryka miał dokument papieski z 12 stycznia 1207 r. skierowany bezpośrednio do niego, mocą którego papież nadał metropolie prawo krzyża na podobieństwo legatów papieskich³⁴, aby *signum Crucis per suam provinciam ante te facias baiulari*. Godność ta podnosiła autorytet i prestiż, była widomym znakiem poparcia papieskiego w reformatorskich poczynaniach arcybiskupa gnieźnieńskiego.

Właśnie takie wyobrażenie biskupa z krzyżem na długim drzewcu przedstawia awers monet (Str. 46, ryc. 1:a, d) ze skarbu głogowskiego. Żaden z duchownych polskich tej epoki, inny niż arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz, nie mógł i nie miał prawa być w ten sposób prezentowany.

Podobne przywileje były już wcześniej nadawane przez papieży i tak abp magdeburski Gizyler otrzymał prawo *crucis labarum*³⁵ dla siebie i swoich następców od Benedykta VII w roku 981, również patriarcha Akwilei, arcybiskupi Trewiru, Kolonii, Moguncji, Hamburga, Salzburga, biskupi Halberstadt, Würzburga, Bambergu i Pawii otrzymali prawo *crux gestatoria* od kolejnych papieży. Niektórzy z tych duchownych byli przedstawiani z takim krzyżem na swoich monetach (ryc. 6:a–h).

³¹ KDW 1877, nr 43.

³² KDW 1877, nr 49: *Universis episcopis in Polonia constitutis. Cum nemo vestrum merenario suo retributionem posset debitam denegare, profecto de retributione venerabilis fratris nostri. Gnesnensis archiepiscopi, qui non solum ob vestram quietem sed etiam ob generalem ecclesiarum Poloniensium libertatem in multis anxietatibus et periculis laboravit hactenus et laborat, religiosa vos convenit sollicitudine cogitare. Hinc est igitur, quod universitatem vestram monemus attentius et hortamur per apostolica scripta precipiendo mandantes, quatenus, attendentes quod in exilio quod pro communi ecclesiarum vestrarum libertate subivit multiplicibus est gravatus expensis, quas utique non ex ecclesie proprie facultatibus, sed ex patrimonialibus bonis mutuoque susceptis dignoscitur perfecisse: ob reverentiam apostolice Sedis et nostram taliter ei subvenire procuretis in ipsis, quod in certamine quod certavit ac certat, vestris possit et militare subsidiis et meritis triumphare. Datum Rome apud sanctum Petrum Nonis Ianuarii, anno nono.*

³³ MPVat, t. III, nr 2.

³⁴ KDW 1877, nr 62.

³⁵ Nadawane przez papieży prawo krzyża nosiło w dokumentach różne nazwy: *crucis labarum* — odznaczenie krzyża, *crux gestatoria* — krzyż niesiony, *crux erecta* — krzyż wyniosły.

Ryc. 6:a–h. Przykładowe monety, na których emitenci przedstawieni są z długim krzyżem.

- a. Wichman von Seeburg, abp Magdeburga 1152–1192, brakteat, m. Halle, 0,740 g, Ø 31,4 mm, metr. Kraków, Mehl³⁶ 189, ID1831;
 b. Ludolf von Koppenstedt, abp Magdeburga 1192–1205, brakteat, m. Halle, 0,850 g, Ø 28,3 mm, metr. Kraków, HaPa 20³⁷, Mehl 342, ID1673;
 c. Albrecht von Käfernburg, abp Magdeburga 1205–1232, brakteat, m. Halle, 0,80 g, Ø 35 mm, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin, Mehl 409;
 d. Konrad von Krossigk, bp Halberstadtu 1202–1208, brakteat od 1205, 0,69 g, fi Ø 27 mm, m, Hornburg, metr. Nordhausen 1929:24, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin, nr 18216276;
 e. Gotfryd I von Spizenberg-Helfenstein, bp Würzburga 1186–1190, denar, 0,959 g, Ø 20,0 mm, metr. Kraków, HaPa 35³⁸, ID 971;
 f. Eberhard II von Regensburg, abp Salzburga 1200–1246, denar, m. Friesach, 1,09 g, WCN 148435;
 g. Volchero (Wolfger) von Ellednbrechtskirchen, patriarcha Akwilei 1204–1218, denar Akwilea po 1206, Bernardi³⁹ 11;
 h. Volchero, denar Akwilea 1209, Bernardi 12

³⁶ Mehl 2011, ryc. 189.

³⁷ Haczewska, Paszkiewicz 2004, s. 101, fig. 64.

³⁸ Haczewska, Paszkiewicz 2004, s. 105, poz. 35, fig. 79.

³⁹ Bernardi 1975, nr. 11, 12.

W Rzymie, w otoczeniu papieża, Kietlicz zapewne poznał dokonania lub być może osobiście patriarchę Akwilei Wolfgera (zwanego po włosku Volchero (1204–1218)⁴⁰, jednego z najznamienitszych ludzi tamtych czasów⁴¹; człowieka gruntownie wykształconego, pisarza, lekarza, rycerza, krzyżowca, poetę. Papież Innocenty III, ceniąc Wolfgera wysoko, wysłał go w 1206 r. jako legata do Niemiec celem rozśądzenia konfliktu⁴² między Filipem Szwabskim Hohenstaufem, królem niemieckim, synem ces. Fryderyka I Barbarossy i Ottonem IV Brunszwickim z Welfów, synem Henryka Lwa ks. saskiego, o tytuł cesarski. Na swych monetach występuje jako pierwszy z patriarchów tej prowincji z krzyżem (ryc. 6:g). Z kolei za swoje zasługi dla cesarstwa otrzymuje złotą bullę, której zwój trzyma w szponach orzeł na rewersie pięknej monety akwilejskiej (ryc. 6:h). Jego poprzednicy występowali na monetach typu fryzackiego z pastorałem tradycyjnym.

Prawdopodobne jest, że awers monet akwilejskich był pierwowzorem monet Kietlicza z wizerunkiem biskupa z krzyżem. Oczywiście wzorca mogły dostarczyć inne monety typu fryzackiego⁴³ np. arcybiskupa Salzburga, biskupa Halberstadtu lub innych uprawnionych hierarchów (ryc. 6:e, f), choć na nich najczęściej biskup przedstawiony jest w pozie tronującej⁴⁴.

Po powrocie do Polski wiosną 1207 r., Kietlicz zwołuje do Krakowa zjazd świeckich i duchownych zwolenników stronnictwa, na którym przedstawia używane w Rzymie dokumenty, protekcyjną bullę papieską skierowaną do Leszka Białego utwierdzającą go na tronie krakowskim oraz papieską ekskomunikę Władysława Laskonogiego i biskupa poznańskiego Arnolda. Bez wątplenia Kietlicz przedstawił także dokument nakazujący udzielenie mu jak najdalej idącej pomocy i wsparcia finansowego w spłaceniu zaciągniętego kredytu.

Najpóźniej latem 1207 r. Kietlicz, kontynuując współpracę z Henrykiem Brodatym, poparł jego kandydata, Wawrzyńca, w wyborach na stanowisko biskupa wrocławskiego. Nie wiemy, gdzie obrał siedzibę, mógł to być Głogów (argumentem za tą koncepcją jest odnaleziony tam skarb?), pod którym można domyślać się istnienia dóbr rodowych biskupa. Mógł stamtąd skutecznie kierować poczynaniami Władysława Odonica w walce z Laskonogim oraz doglądać spraw kościelnych, szczególnie obioru Wawrzyńca po zmarłym w 1207 r. biskupie wrocławskim Cyprianie i opornie przebiegającego, kanonicznego obioru biskupa krakowskiego

⁴⁰ Patriarcha Akwilei Wolfer (Volchero) von Ellenbrechtskirchen pochodził z Bawarii, zanim w 1204 r. został wybrany patriarchą, był biskupem Pasawy.

⁴¹ Bernardi 1975, s. 86.

⁴² Konflikt opisuje szczegółowo B. Zientara (2006, s. 172–181), także niemieckie konseksje żony Brodatego Jadwigi z rodu Andechst, spokrewnionej z Hohenstaufami i popierającej to stronnictwo.

⁴³ Baumgartner 1947.

⁴⁴ Przedstawienie postaci biskupa na omawianej monecie Kietlicza nie jest prostym odwzorowaniem monety obcej, jest raczej zapożyczeniem motywu.

Wincentego, po zmarłym w tymże roku Pełce. Odonic dysponował w tym czasie jedynie kasztelanią przemęką (w bezpośredniej bliskości Głogowa).

Od Henryka Brodatego Kietlicz mógł uzyskać pozwolenie⁴⁵ na produkcję własnych denarów ze srebra zbieranego przez podległy mu kler. Bicie monety w części byłyby kierowane bezpośrednio do skarbcza Henryka jako spłata zaciągniętego kredytu. Usytuowanie znalezionej skarbu tuż pod Głogowem wskazuje na możliwość, iż produkcja tych monet mogła się odbywać w mennicy głogowskiej lub pobliskiej legnickiej⁴⁶, choć Wrocławia nie można wykluczyć, od połowy roku 1207 do roku 1211, tzn. do ostatecznego zażegnania sporu na zjeździe w Borzykowej i przyjazdu do Polski legatów papieskich do rozsądzenia sporu.

Rozpatrywane monety były wybijane z upoważnienia księcia i nie były suwerenną emisją biskupa; śladem książęcej zwierzchności jest walka rycerza z lwem przedstawiona na rewersie. Liczne przypadki występowania takiego motywu w Czechach i Polsce są wyraźnym elementem „książęcym”.

Przyzwolenie na emisję menniczą dawało gwarancję spłaty długu oraz poparcie dla książęcych poczynań w sprawach Kościoła, w szczególności poparcie kandydata w kanonicznym obiorze biskupa. Wyeksponowanie osoby Henryka Kietlicza na monetach miało wyraźny cel propagandowy w walce stronnictwa, na czele którego stał arcybiskup.

W owych czasach w Polsce nie wystawiano pisemnych dokumentów np. na uposażenie w dobra ziemskie fundowanych zakonów, nadania dochodów z mennicy lub przywilejów na bicie monety. Zezwolenia lub nadania ustne miały charakter czasowy i mogły być zmienione lub cofnięte. W czasach nieco późniejszych, wystawione dokumenty miały charakter stałego przywileju. Pierwszy przywilej menniczny w Polsce, zanotowany w Roczniku wielkopolskim, nadany został przez Władysława Odonica biskupowi poznańskiemu Pawłowi (*monetam liberam cudere in Crobya*) w roku 1232⁴⁷.

Z *Księgi Henrykowskiej* jasno wynika, że Brodaty nie miał w zwyczaju wystawiania dokumentów pisanych (przywilejów), opierał się z reguły na decyzjach ustnych. „*W owych czasach — pisał Piotr, opat henrykowski — gdy ci przesławni książęta, mianowicie Henryk Stary i jego syn, również Henryk, rządzili w tej ziemi, czyny ich były tak pewne i trwałe, że rzadko ktoś starał się o uzyskanie przywileju w jakiegokolwiek sprawie*”⁴⁸.

⁴⁵ W opisywanym czasie w Polsce o przywilejach mennicznych dla osób duchownych (biskupów i opatów) nie ma jeszcze żadnych dokumentów.

⁴⁶ O możliwości funkcjonowania mennicy legnickiej Bolesława III ks. śląskiego już w roku 1097 pisał w: Nakielski 2012, s. 170; także o pierwszej wzmiance o tej mennicy w dokumentach z 1211 r. pisze Paszkiewicz 2001, s. 67; 2007, s. 23.

⁴⁷ Grodecki 1921, s. 77–130; 2009, s. 33–93.

⁴⁸ *Księga henrykowska* 1991, s. 37 (89) tekst polski, s. 137 (89) tekst łac., k. *XVII v* (89) faksymile; R. Grodecki, *Wstęp do wydania pierwszego*, s. I–XXII. Niemal cała *Księga* jest poświęcona opisowi nadań i postanowieniom w tej mierze pary książęcej w dziele uposażenia zakonu trzebnickiego, celem utrwalenia ich dla potomnych na piśmie.

W ramach kościoła monarszego, a takim był Kościół Polski do początków wieku XIII, biskupi i klasztory pełniły istotne funkcje administracyjne i publiczne. Aktywność mennicza biskupów polskich XII i XIII w., czerpiących wzorce z organizacji mennictwa Rzeszy niemieckiej⁴⁹ wieków X–XII odbywała się najczęściej bez otrzymywania przywilejów poświadczonych specjalnym dokumentem od dzierżących regale książąt. Ta działalność biskupów była w Polsce jednym ze źródeł finansowania murowanego budownictwa monumentalnego⁵⁰. Mennictwo klasztorne miało charakter ekonomiczny i służyło racjonalizacji gospodarki w dobrach zakonnych⁵¹. Według Suchodolskiego⁵² „liczba monet bitych przez (lub dla) osób pochodzących spoza dynastii była znacznie większa, niż dotychczas sądzono i niż udało się wyróżnić”.

ZAGADNIENIA MENNICZE

W okresie Świąt Bożego Narodzenia roku 1208 w Głogowie odbył się zjazd książąt i hierarchów Kościoła z okazji uroczystości chrzciny syna⁵³ Henryka Brodatego, którego ojcem chrzestnym został Władysław Laskonogi. Trzeba pamiętać, że Laskonogi został wcześniej przez arcybiskupa ekskomunikowany, a kara została przez papieża potwierdzona i wzmocniona. Aby uroczystość chrzciny i co jeszcze ważniejsze ugoda doszły do skutku, Kietlicz musiał i mógł tę karę zdjąć, bo miał takie od papieża uprawnienia. Kietlicz był więc główną postacią zjazdu. To kolejna przesłanka przemawiająca za przypuszczalną siedzibą Kietlicza w Głogowie. Zjechali tam przedstawiciele obu zwaśnionych stron. Chrzciny stały się pretekstem do zawarcia ugody między walczącymi stronami. W wyniku ugody Brodaty wobec zagrożenia ze strony łużyckiego margrabiego Konrada odnowił sojusz z Laskonogim, a Odonic do kasztelanii przemęckiej otrzymał (warunkowo) ziemię kaliską. Brak jest jakiegokolwiek dokumentu (ani poważnego argumentu) o pojednaniu Kietlicza z Laskonogim, ani o jego powrocie do Gniezna⁵⁴. Ugoda głogowska na pewno złagodziła konflikt, ale go nie rozwiązała.

Następne zawirowania polityczne w Polsce spowodowała bulla papieska⁵⁵ z 9 czerwca 1210 r. Według Baran-Kozłowskiego czyniącym starania w Stolicy Apostolskiej księciem śląskim (*Dux Slesie*) wymienionym w bulli był Henryk

⁴⁹ Pauk 2010, s. 564.

⁵⁰ Pauk 2010, s. 561.

⁵¹ Paszkiewicz 1995, s. 329.

⁵² Suchodolski 1987, s. 103.

⁵³ Wg Jasińskiego (1973, s. 104), synem tym mógł być nieznanymi z imienia chłopiec (Władysław?), urodzony w grudniu 1208 r., zmarły 1214–1217 r.

⁵⁴ Inaczej Przybył (2015, s. 113), bez wskazania źródła tej informacji.

⁵⁵ Bulla *Significavit nobis*, SUB, t. I, 1971, nr 118.

Brodaty⁵⁶ a prawną podstawą roszczeń do tronu krakowskiego była reguła dziedziczenia wywodzona z testamentu Krzywoustego.

Reakcją arcybiskupa Kietlicza i stronnictwa książąt juniorów było zwołanie zjazdu kościelno-politycznego do Borzykowej, na którym postanowiono aby tron krakowski objął sędziwy książę Mieszko Płatonogi⁵⁷, i w ten sposób spełniono wymogi bulli papieskiej, która zobowiązywała episkopat polski i Kietlicza osobiście do stania na straży zasad ustanowionych przez Bolesława Krzywoustego.

Na zjeździe borzykowskim zapadły dalsze ważne uchwały wchodzące w zakres *ecclesiasticae libertatis*, nadające przywileje dla Kościoła w dzielnicach podległych książęcom juniorom, Postanowiono również o ponownym wysłaniu Kietlicza do Rzymu, czego efektem było wystawienie przez papieża w maju 1211 r. pięciu bulli potwierdzających postanowienia zjazdu, oraz wystosowanie listu ustanawiającego legatów⁵⁸ do rozszczenia trwającego w Polsce od pięciu lat sporu kościelno-politycznego.

Arcybiskup Kietlicz powrócił na katedrę gnieźnieńską dopiero po objęciu przez Leszka Białego tronu krakowskiego po śmierci Mieszka i przyjeździe w połowie roku 1211 papieskich sędziów do rozstrzygnięcia sporu. Wnoszę z tego, że emisja monet na rzecz Kietlicza w mennicy śląskiej trwała co najmniej do tego czasu tzn. pełne cztery lata.

Odnaalezienie w Głogowie olbrzymiego skarbu (ok. 7 kg wysokiej próby monet i srebrnych sztabek), wśród których było ponad sześć tysięcy denarów z wizerunkiem arcybiskupa z długim krzyżem, nie może być przypadkowe. Szczególnie, gdy uwzględnimy fakt, że monety te wystąpiły wcześniej jedynie w skarbie z okolic Głogowa w roku 1839 w jednym egzemplarzu i w dużym skarbie z Pełczysk⁵⁹ koło Wiślicy w roku 1844 zaledwie w kilku egzemplarzach.

Dwustronne denary śląskie, mimo że nie były emisjami księcia seniora, obiegały rynki całego kraju. Dlatego też opisywane denary (między innymi ważnymi powodami) bite były na Śląsku. Jak wskazano wyżej, Kietlicz, na podstawie stosownej bulli zebrał od zwolenników swego stronnictwa znaczne ilości kruszcu monetarnego oraz srebra w postaci wyrobów, które należało przebić na aktualną monetę (*moneta currens*). Prezentowane denary typu „biskup z krzyżem” są realizacją tego zamierzenia.

Głównym składnikiem skarbu Głogów II są denary ogólnego typu 3⁶⁰ (Str. 174, Su. 3:a–c) datowane zgodnie na lata 1178–1202, przydzielone książętom śląskim, Bolesławowi Wysokiemu i Mieszkowi Płatonogiemu. Znalezione tego typu monety zapewne przeznaczone były do przetopienia, gdyż są na ogół lżejsze od aktualnie

⁵⁶ Wg Przybyła (2015, s. 120) był to Mieszko Płatonogi w zmoiwie z Władysławem Laskonogim.

⁵⁷ Mieszko Płatonogi, książę raciborsko-opolski zmarł 16 maja 1211 r. władając Krakowem.

⁵⁸ Legatami zostali mianowani członkowie klasztoru cystersów w Sittichenbach, Mikołaj, opat klasztoru i były biskup halbersztacki Konrad z Krossigk.

⁵⁹ Kubiak 1998.

⁶⁰ Ponad 12 tysięcy monet w MA-H w Głogowie oraz kilka tysięcy rozproszonych.

obiegających. Wcześniej wystąpiły jedynie w skarbach z Głogowa, Pełczysk i Mianowa w niewielu egzemplarzach. Mnogość odmian wskazuje na ich dużą i długotrwałą produkcję. Natomiast rzadkość występowania w skarbach (z wyjątkiem opisywanego) świadczy o skuteczności systemu okresowej wymiany monet.

Tak duży, niespotykany gdzie indziej skarb denarów tego czasu, był przypuszczalnie związany z osobą zaangażowaną w produkcję lub wymianę monet. Część z nich (Str. 46), była monetami niedawno wybitymi na rzecz arcybiskupa Kietlicza i książąt Mieszka i Henryka, przeznaczonymi do obiegu, część druga to monety nieaktualne, przeznaczone do przetopienia lub (te o odpowiedniej masie) do przebiccia na zimno. Niestety, dziś trudno znaleźć powód porzucenia depozytu⁶¹.

Śląskimi monetami współobiegającymi z denarami Kietlicza w 1. dekadzie XIII w. były denary Mieszka Płatonogiego i Henryka Brodatego (ryc. 7:a–d). Prezentowany histogram (ryc. 8) przedstawia rozkład mas denarów Kietlicza w ujęciu procentowym (krzywa czarna, reprezentowana przez 4135 egz.), na tle monet książąt Mieszka (linia niebieska, 75 egz.) i Henryka (czerwona, 106 monet, podtypu A — 39 egz., B — 35 egz., C — 32 egz.). Wykres wskazuje na nieco lepszą wartość denarów Kietlicza (przesunięcie linii czarnej), który musiał zadbać, aby wprowadzona przez niego na rynek pieniężny moneta była dobrej jakości i wartości, by mogła być chętnie i bez zastrzeżeń przyjmowana przez ludność całego kraju.

Z przedstawionego na wykresie porównania metrologii dwustronnych denarów księcia raciborsko-opolskiego Mieszka i księcia wrocławskiego Henryka bitych w 1. dekadzie XIII w., a więc monet współobiegających z denarami abpa Kietlicza, wynika, że Henryk Brodaty obejmując rządy po ojcu wprowadził jako swój pierwszy, majestatowy typ A (Su 5a⁶²), popiersie z mieczem na ramieniu, z poprawną, słowiańską wersją imienia INDRİh i orłem na rewersie (ryc. 7:b).

Równocześnie Mieszko — awansując na seniora dynastii, emituje swój zbliżony w rysunku awersu denar (miecz na kolanach) jak typ A Henryka, a rewersu wizerunek anioła (zbliżony do jego rysunku orła), zamieniając jedynie głowę orła na ludzką (ryc. 7:a).

Można dopuścić, że podobieństwo było celowe. Monety te są jednoczasowe i zbliżonej wartości, więc musiały być emitowane w porozumieniu i wprowadzone na rynek jednocześnie, może nawet były bite w jednej mennicy (głogowskiej?). Po pewnym czasie, w ciągu 1. dekady XIII w., bez wymiany monet wyemitowano Henryka odmianę B, (Su. 5b) (ryc. 7:c), zmieniając głowę orła na głowę anioła, zbliżając ją jeszcze bardziej do emisji Mieszka. Odmianę C, z pełną postacią księcia i zmianą literową w imieniu — INDTİh (ryc. 7:d), wprowadzono później, ponieważ jest lżejsza od monet pozostałych, bito ją po roku 1207, a raczej jeszcze później, być może po roku 1211.

⁶¹ Jedynym przychodzącym na myśl powodem mógł być dość gwałtowny zwrot w stosunkach politycznych między Brodatym i Kietliczem na zjeździe bożykowskim.

⁶² Systematyka zaproponowana przez S. Suchodolskiego 1992.

Ryc. 7. Denary współbiegające z monetami abpa Henryka Kietlicza, fot. 5a–c K. Książek, M-HG: a. Denar Mieszka Płatonogiego z lat 1202–1211, av. książę na tronie z mieczem na kolanach, rv. anioł, 0,298 g, m. Głogów, MG/N/166/13557, Su⁶³a; b. Denar typu A Henryka Brodatego z lat 1202–1211?, podtyp A, av. popiersie księcia z mieczem na ramieniu, 0,286 g, m. Głogów, MG/N/166/13576, rv. orzeł, 0,322 g, m. Głogów, MG/N/166/13621, Su. 5a; c. Denar typu B Henryka Brodatego z lat 1202–1211?, podtyp B, av. jak wyżej, 0,262 g, m. Głogów MG/N/166/13490, rv. anioł, 0,200 g, m. Głogów, MG/N/166/5464, Su. 4c; d. Denar typu C Henryka Brodatego po 1207 r.?, podtyp C, av. książę w całej postaci Wi⁶⁴ 14, 0,12 g, Su. 5c, rv. anioł Wi 5, 0,15 g, Su. 4c.

Na prawdopodobne porozumienie monetarne i świadomą unifikację monet Mieszka Płatonogiego i Bolesława Wysokiego po roku 1178 zwrócił uwagę Borys Paszkiewicz⁶⁵. Według tego autora lata 1178–1179 wydają się szczególnie dogodnym okresem dla rozpoczęcia własnego, dodajmy wspólnego mennictwa: Obaj bracia po latach wzajemnych najazdów spotkali się w obozie zwycięskiego Kazimierza, który gotów był pójść na dalekie ustępstwa, by zapewnić sobie ich poparcie.

Warunkiem ugody księcia seniora Kazimierza Sprawiedliwego z Mieszkiem Płatonogim zawartej w 1178 r. było odstąpienie od Mieszka III Starego, któremu Płatonogi dał schronienie w Raciborzu po wygnaniu z Wielkopolski. Otrzymał za to kasztelanie oświęcimską, bytomską i siewierską. Jego księstwo powiększyło się znacznie, a co równie ważne, objęło bogate tereny srebronośnych rud ołowionych zagłębia bytomsko-olkuskiego, z działającym ośrodkiem hutniczym⁶⁶. Fakt ten wyjaśniałby aktywność menniczną Mieszka (co niekoniecznie oznacza

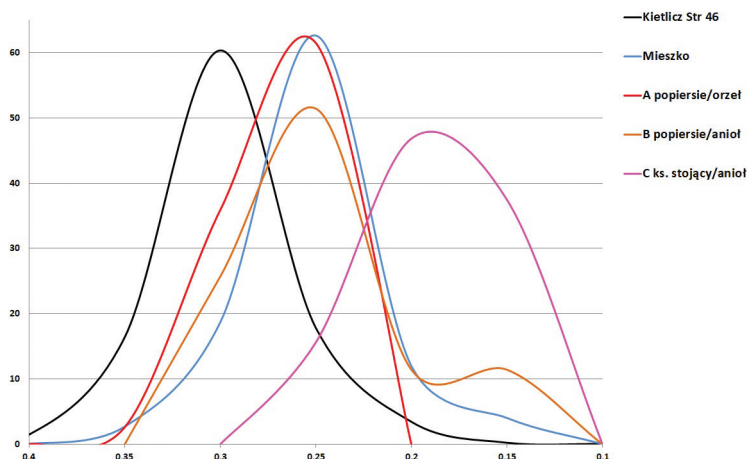
⁶³ Suchodolski, Wilczewski 1992, s. 121–130.

⁶⁴ Wittyg 1890, ryc. 14 i 5.

⁶⁵ Paszkiewicz 2000, s. 111, 122.

⁶⁶ Rozmus 2014, s. 19.

produkcję monet w Raciborzu). Po śmierci książąt Jarosława (1201) i Bolesława Wysokiego (1202), i rychłym zażegnaniu walk o Opole i Wrocław oraz zaprzysiężeniu pokoju⁶⁷, współpracę menniczą zgładnie kontynuowano.

Ryc. 8. Histogram rozkładu mas denarów Kietlicza w ujęciu procentowym na tle innych monet współbiegających, Mieszka Piłtoniego i Henryka Brodatego. Dane za Książek 2017.

Z histogramu wynika, że porozumienie trwało także po śmierci Bolesława, między Henrykiem Brodatym i Mieszkem, aż do jego śmierci w 1211 r. Emitowane denary obiegały nie tylko na rynkach obu części Śląska ale także w pozostałych dzielnicach Polski, o czym świadczą znaleziska. Ich częstotliwość wymiany wynosiła przypuszczalnie około 10 lat⁶⁸ (na 30 lat trwania porozumienia — 3 wymiany, trzy typy denarów)⁶⁹.

Inne odczytanie liter na monecie Kietlicza: V S, proponowane przez część badaczy, miałyby oznaczać imię *V[ladislav]S*. Wobec odnalezienia wśród monet omawianego typu (Str. 46) śladów przebiccia na zimno z denarów wojewody kujawskiego Piotra Wszeborowica⁷⁰ (ok. 1195–1202), staje się wykluczona możliwość by to było imię Władysława Wygnańca, które jego synowie, książęta śląscy umieszczali na swoich wcześniejszych, dwustronnych denarach (Str. 44, Str. 174 a, b). Inny książę tego czasu noszący takie imię, Władysław Odonic, jako stronnik wspierany i finansowany przez Kietlicza mógł by być również brany pod

⁶⁷ Zaprzysiężony przez obu książąt (Mieszka i Henryka) i zatwierdzony przez papieża pokój zawarty w 1202 r. dotrwał do końca panowania Mieszka (1211).

⁶⁸ Podobnie, emisje monetarne Zakonu Krzyżackiego wymieniane były z częstotliwością 10 lat obowiązującą w prawie chełmińskim wprowadzonym do mennictwa w r. 1233.

⁶⁹ Nie wspominam tu o emisjach brakteatów — bitych we Wrocławiu — obsługujących rynek lokalny, których wymiana przypuszczalnie odbywała się wzorem Magdeburga corocznie.

⁷⁰ Książek 2017. Bardzo dziękuję za udostępnienie prezentacji towarzyszącej wykładowi.

uwagę, jednak działania Odonica skupione były na walce zbrojnej z Laskonogim o poznańskie patrymonium. Działania odbywały się na terenie Wielkopolski, więc przepływ gotówki na Śląsk w kierunku odwrotnym niż finansowanie jest mniej prawdopodobny. Warunkowe⁷¹ uzyskanie przez Odonica Kalisza od Henryka Brodatego nastąpiło dopiero na zjeździe w Głogowie pod koniec roku 1208 i nie może być brane pod uwagę przy ustalaniu usytuowania mennicy⁷². Myślę, że pogląd iż emisja tych denarów odbyła się na Śląsku — zapewne w Głogowie — jest słuszny.

*

Trwające od dwudziestu lat badania skarbu głogowskiego przynoszą stopniowo obfite i ciekawe rezultaty. Ważne spostrzeżenie przebijania na zimno starszych, nieaktualnych monet pozwoliło ustalić chronologię i uszeregować kolejne typy monet Bolesława IV Kędzierzawego⁷³, a ostatnio także interesujące dla tematu monet Kietlicza, odbicie stempla „biskup z krzyżem” na denarze palatyna kujawskiego Piotra Wszeborowica (1195–1202)⁷⁴. Fakt ten pozwala zdecydowanie odrzucić przydział denarów typu Str. 46 do Bolesława Wysokiego⁷⁵ i przyjąć proponowaną tu chronologię i atrybucję do abpa Henryka Kietlicza⁷⁶. Siłą rzeczy, formalne datowanie *tpq* depozytu Głogów II zostaje przesunięte na rok 1207, a postawione w tytule pytanie otrzymuje odpowiedź twierdzącą.

WYKAZ SKRÓTÓW

HaPa — B. Haczewska, B. Paszkiewicz 2004.
 ID — nr inwentarzowy zbioru autora.
 MA-H — Muzeum Archeologiczno-Historyczne, Głogów.
 Polk. — I. Polkowski 1876.
 Str. — K. Stronczyński 1884.
 Su — S. Suchodolski 1992.
 WCN — Warszawskie Centrum Numizmatyczne.

⁷¹ Ugoda głogowska 1208 r. polegała (oprócz zdjęcia kar kościelnych) na przekazaniu przez Laskonogiego Brodatemu ziemi kaliskiej w zamian za ziemię lubuską; z kolei Brodaty odstąpił Kalisz Odonicowi z zastrzeżeniem zwrotu, gdy ten odzyska swoje patrymonium tzn. księstwo poznańskie.

⁷² Dodatkowym argumentem jest brak podobnych skrótów imion na polskich monetach.

⁷³ Książek, Krąpiec, Łydzba-Kopczyńska, Młodecka 2013, s. 28.

⁷⁴ Informację o tym przebicciu podał Krystian Książek we wspomnianym wyżej referacie.

⁷⁵ Suchodolski 1992, s. 113, 116.

⁷⁶ Z formalnego punktu widzenia monety te należą do mennictwa śląskiego księcia Henryka Brodatego bite w mennicy książęcej na rzecz arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza z jego kruszcu. W zestawieniach systematycznych właśnie tak winny być przedstawiane, podobnie jak monety z imieniem palatyna Sieciecha lub Piotra Włostowica, gdzie emitenci tych monet działali na podstawie ustnego lub dokumentowego zezwolenia (przywileju) pana regale menniczego. W przeciwnym wypadku byłyby to emisje fałszerskie.

- Wi — W. Wityg 1890.
 WN — Wiadomości Numizmatyczne.
 m. — mennica.
 metr. — metryka depozytu.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz A., Nadolski A., Poklewski T.
 1973 *Tombs d'ecclésiastiques de Tum près de Łęczyca (XII–XIII siècles)*, “Inventaria Archeologica, Corpus des Ensembles Archeologiques, Pologne”, fasc. XXX, Warszawa.
- Baran-Kozłowski W.
 2005 *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199–1219). Działalność kościelna i polityczna*, „Poznańskie Studia Historyczne”, Poznań.
- Baumgartner E.
 1947 *Beiträge zum Friesacher Münzwesen*, Numismatische Zeitschrift LXXII, s. 12–69.
- Bernardi G.
 1975 *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste.
- Bullarium Poloniae*
 1982 *Bullarium Poloniae I (1000–1342)*, red. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae.
- Dąbrowska E.
 1996 *Krzyż arcybiskupów polskich*, [w:] *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej I*, red. Z. Kurnatowska, Wrocław, s. 173–182.
 2008 *Krzyż arcybiskupów polskich*, [w:] *Groby, relikwie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej*, Collectio Archaeologica, Historica et Ethnologica 2, Warszawa, s. 57–71.
- Garbaczewski W.
 2007 *Ikonografia monet piastowskich 1173–ok. 1280*, Warszawa.
- Grodecki R.
 1921 *Przywilej menniczny biskupstwa poznańskiego z r. 1232*, Prace Komisji Historycznej — Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 63, s. 77–130; także w: R. Grodecki, *Polityka pieniężna Piastów*, Kraków 2009, s. 33–68.
- Haczewska B., Paszkiewicz B.
 2004 *Skarb z XII–XIII wieku z Krakowa — drugie zbliżenie (nieznane brakteaty polskie)*, Notae Numismaticae / Zapiski Numizmatyczne V, s. 83–116.
- Hlebionek M.
 2009 *Pieczęć Bolesława księcia Polski*, Inne Oblicza Historii 4 (18), s. 20–29.

- Jasiński K.
1973 *Rodowód Piastów śląskich*, t. I, *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław.
- Jaszczyński K.
2000 *Propozycja systematyki denarów typu „biskup z krzyżem / walka z lwem”*, WN XLIV, z. 2 (170), s. 171–188.
- Jurek T.
1996 *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań.
- Kadłubek W.
1974 *Mistrza Wincentego Kronika Polska*, tłum. K. Abgarowicz, B. Kürbis, Warszawa.
- KDW — *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski I*, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.
- Korytkowski J.
1888–1891 *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim I–IV*. Gniezno.
- Książek K.
2012 *Skarb z Głogowa, Katalog wystawy numizmatycznej*, wyd. 2, Głogów.
2017 *Ślady przebić na monetach ze skarbu średniowiecznego z Głogowa (1987) — kontynuacja badań*, referat wygłoszony 24 XI 2017 na sesji Zespołu Studiów Numizmatycznych Komitetu Nauk Historycznych PAN.
- Książek K., Krąpiec M., Łydźba-Kopczyńska B., Młodecka H.
2013 *Skarb średniowieczny z Głogowa. Analizy specjalistyczne i konserwacja wybranych zabytków*, Głogów.
- Księga Henrykowska*
1991 *Księga Henrykowska, Liber foundationis claustris sancte Marie Virginis in Heinrichow czyli Księga Henrykowska*, tłum. R. Grodecki, tekst polski, tekst łaćniński, faksymile; *Wstęp do wydania pierwszego*, Wrocław, s. XVII–XLVI.
- Kubiak S.
1998 *Znaleziska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski. Inwentarz*, przy współudziale B. Paszkiewicz, Poznań.
- Kubin P.
1999 *Rodina blahoslaveného Hroznaty, Średniowiecze polskie i powszechne I*, Katowice, s. 86–106.
- Mehl M.
2011 *Münz- und Geldgeschichte des Erzbistums Magdeburg im Mittelalter*, Bd. I, *Textteil und Münztafeln*, Bd II, *Katalog*, Hamburg.
- MPV
1913–1914 *Monumenta Poloniae Vaticana I–III*, wyd. J. Ptaśnik, Cracoviae.

Nakielski W.

- 2012 *Propozycja nowej atrybucji monet śląskich przełomu XI i XII wieku w świetle depozytu z miejscowości Kopacz, gm. Złotoryja*, [w:] *Pieniądz i banki na Śląsku*, „Studia nad Dziejami Pieniądza i Bankowości w Polsce” 2, red. W. Garbaczewski, R. Macyra, Poznań, s. 147–184.
- 2015 *Brakteaty Bolesława III Krzywoustego. Stan badań, propozycje*, Warszawski Pamiętnik Numizmatyczny 4, s. 31–62.

Paszkievicz B.

- 1995 *Mennictwo klasztorne w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole, s. 324–331.
- 2000 *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin.
- 2001 *Średniowieczne mennictwo w Legnicy, Brzegu i Lubinie*, [w:] *Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000 r.*, red. B. Paszkiewicz, Legnica.
- 2004 *Święty Stanisław na denarze krakowskim z XIII wieku (wstęp do reinterpretacji skarbu z Pelczysk)*, *Notae Numismaticae / Zapiski Numizmatyczne V*, s. 117–136.
- 2007 *Mennictwo dolnośląskie XI–XIII wieku. Nowe ustalenia i stare wątpliwości*, Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne, z. 1–2, s. 19–27.

Pauk M. R.

- 2000 *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XIII wieku)*, Kraków.
- 2010 *Moneta episcopalis. Mennictwo biskupie w Europie Środkowej X–XIII w. i jego zachodnio europejski kontekst*, *Przegląd Historyczny* 101, z. 4, s. 539–571.

Plezia M.

- 1985 *W sprawie częstotliwości wymiany monety w Polsce na początku XIII wieku*, *WN XXIX*, z. 3–4, s. 221–223.

Polkowski I.

- 1876 *Wykopalisko średniowiecznych monet polskich*, Gniezno.

Przybył M.

- 2015 *Władysław Laskonogi*, Poznań.

Rozmus D.

- 2014 *Wczesnośredniowieczne zagłębie hutnictwa srebra i ołowiu na obszarach obecnego pogranicza Górnego Śląska i Małopolski (druga połowa XI–XII/XIII wieku)*, Kraków.

Stronczyński K.

- 1883–1884 *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów*, cz. I–II, Piotrków.

SUB

- 1971–1984 *Schlesisches Urkundenbuch I–III*, red. H. Appelt, W. Irgang, Wien-Köln-Graz.

Suchodolski S.

- 1992 *Zmiana chronologii i atrybucji monet polskich z XII/XIII w. w świetle skarbu z Głogowa*, *WN XXXVI/3–4*, s. 105–120.

- 1994 *Polityka mennicza a wydarzenia polityczne w Polsce we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej VI*, Warszawa, s. 39–52, także w: *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa 2012, s. 335–360.
- 1987 *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław.
- 2009 *Nowa bulla Bolesława Krzywoustego i problem ołowianych pieczęci w Polsce wczesnośredniowiecznej*, *Przegląd Historyczny C*, z. 2, s. 207–236.

Suchodolski S., Wilczewski Z.

- 1992 *Skarb monet z XII i początku XIII w. z Głogowa (informacja wstępna)*, WN XXXVI, z. 3–4, s. 121–130.

Szczur S.

- 2010 *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków.

Trawkowski S.

- 1985 *Obieg a renowacja monety w Polsce na przełomie XII i XIII wieku*, [w:] *Nummus et Historia. Pieniądz Europy średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, S. Suchodolski, Warszawa, s. 111–118.

Wilczewski Z.

- 1989 [1990] *Wstępna informacja o skarbie monet wczesnośredniowiecznych z Głogowa — próbka statystyczna*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego*, seria Numizmatyczna i Konserwatorska 9, s. 117–124.

Wittyg W.

- 1890 *Wykopalisko mianowskie monet średniowiecznych polskich*, Warszawa.

Zientara B.

- 2006 *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. III, Warszawa.

ARE THE “BISHOP WITH A CROSS STAFF/FIGHTING A LION” PENNIES HENRYK KIETLICZ’S COINS?

(Summary)

Among the two most numerous denar types in the Głogów hoard (1987) there was a denar with a depiction of a bishop with a long cross staff on the obverse and a knight fighting a lion on the reverse (Stronczyński type 46, MA-H in Głogów, at least 5015 specimens. Figs. 1 a, b). This type of denar, previously known only from two nineteenth-century hoards and several specimens, constitutes about one-fourth of the entire Głogów (1987) hoard. Suchodolski ascribed it to Boleslaw the Tall, duke of Silesia, ruling in the years 1173 to 1185/1190. According to Suchodolski’s interpretation, this type refers to

the heritage of the Silesian dukes' father and the mint of Wrocław, while the letters SA and the figure on the coin should be associated with St Adalbert.⁷⁷

I will try to show that this type of coins presents the Archbishop of Gniezno, Henry Kietlicz (1199–1219) and the denars may have been minted from the spring of 1207 to the end of 1211, probably in Duke Henry I the Bearded of Silesia's mint in Głogów (if it existed at that time), Legnica or Wrocław.

The church and political activity of Archbishop Henry Kietlicz⁷⁸, his reforming and political initiatives as the leader of the younger dukes faction in the first decade of the 13th century were aimed at winning the independence of the Polish Church from secular power and even securing its domination.

In 1206, a serious conflict broke out between the political party of Vladislas the Spindleshank and the coalition of Leszek the White, Vladislas Odonic and Archbishop Henry Kietlicz. The archbishop's aim was to increase the importance of the Church in the state and among secular powers. He wanted to transfer the right to elect bishops to cathedral chapters, subordinate Church officials solely to diocesan authorities and guarantee the Church the right to inherit after deceased clergymen. He was also interested in making the ecclesiastical judiciary independent of state authority. In return, the archbishop promised to acknowledge Leszek as the ruler of Cracow after the latter had committed a coup d'état. However, the aims of the ecclesiastical reform clashed with the traditional *ius ducale* system, executed by the faction of Vladislas Spindleshanks.

Vladislas Spindleshanks, being at the time the duke of Greater Poland, entered Gniezno, the then archbishop's see, seized the cathedral treasury and confiscated the land estates of the archbishop and his supporters, whom he later locked up in the cathedral, turning it into a prison. By doing so, he has bereft the bishop of his funds and prevented him from taking any further actions. Kietlicz, who was effectively banished from Gniezno, headed to Silesia to get financial support from Duke Henry the Bearded, and later went to Rome, as the head of the "juniors" party delegation.

Between 4 and 13 January 1207, the papal chancery issued 27 documents concerning Poland⁷⁹. This proves the great engagement of Pope Innocent III in Polish matters and particularly in the ecclesiastical reforms implemented by Archbishop Kietlicz. The Pope granted the Archbishop decisive support, both in the church-political dispute with Vladislas Spindleshanks and in the conducted reform. This helped to consolidate the archbishop's faction.

Some of the issued documents concerned financial matters, such as the collection of Peter's Pence and the tithe, which were of interest not so much to Kietlicz but to the Holy See. In the bulla dated 5 January and addressed to the Polish dukes, the Pope indicated the fraud that the addressees of the document had committed. This is the very document that contains the words known so well to Polish numismatists: *moneta per annum apud vos tertio renovetur*⁸⁰, referring to the fact that the tributes paid to the Pope at the end of the year were paid with a coin that had undergone three recoinages, thus of lower value.

⁷⁷ In early Middle Ages, St Adalbert was depicted on coins, seals and bas-reliefs with an ordinary crozier, bareheaded (without the mitre) — see Nakielski 2015.

⁷⁸ Korytkowski 1888–1891, vol. I, pp. 312–342; Baran-Kozłowski 2005.

⁷⁹ *Bullarium Poloniae* 1982, Nos. 59–83.

⁸⁰ Plezia 1985; Trawkowski 1985; Suchodolski 1994, p. 50.

From that point, instead of the duke it was the Archbishop of Gniezno who was given the responsibility to oversee the quality of the inflows of fees for the Holy See, as well as the tithes in Poland.

In another bulla, the Pope appealed to the Polish bishops and clergy, urging them to give the Archbishop the greatest possible help and financial support. Kietlicz, who had been expelled and deprived of any church-related income, was forced to cover all his expenses from his hereditary assets and to borrow money. His debts must have been high, since the Pope, in a separate document, granted their repayment. They had been incurred not only to cover the costs of the mission to Rome but mainly to finance the military efforts of Vladislas Odonic. It is believed that the loan was given by Henry the Bearded, against the deposit of Kietlicz's family estate in Silesia.

A papal document from the 12 January 1207 was of special importance for Archbishop Henry Kietlicz. It was addressed directly to him and granted him the right to use the processional cross staff (*crux gestatoria*). This honour, usually given to the papal legates⁸¹, raised the authority and prestige as well as was considered a clear sign of the Pope's support for the reforms. Such a figure of a bishop holding a processional cross is depicted on the obverse of the coins from the Głogów treasury (Fig. 1 a, b). None of the Polish priests of this age, other than the Archbishop of Gniezno, Henry Kietlicz, could and had the right to be presented this way.

No later than in the summer of 1207, Kietlicz in collaboration with Henry the Bearded, supported his candidate Lawrence in the election for the position of Bishop of Wrocław. He stayed in Głogów, from where he could effectively oversee Vladislas Odonic's actions in his fight against Spindleshank as well as the church-related matters. He possibly received the permit from Henry the Bearded to produce denars from the silver collected by his subordinate clergy, which were partially directed to Henry's treasury to repay the debt. The production of these coins could have taken place in the mint in Głogów or Legnica⁸², even though Wrocław cannot be excluded as a possibility. The production started in the middle of 1207 and lasted until 1211 — that is until the final resolution of the conflict was eventually achieved during the assembly in Borzykowa and the arrival of the Pope's legates who came to solve the issue.

The presented denars with the bishop and the processional cross are the realization of this intention. The letters on the coin, accompanying the figure, reading *S[anctvs] A[dalbertvs]* mean that the Archbishop of Gniezno, although in exile, does not cease to be the shepherd of the whole Polish metropolis under the patronage of St Adalbert the Martyr.

Fig. 8 depicts Kietlicz's coins compared to other double-sided coins, minted at that time by Mieszko Tanglefoot and Henry the Bearded, pointing to their slightly higher value. Kietlicz had to ensure that the coin he introduced to the money market was of good quality and value, so that it could be accepted without reservation.

⁸¹ A similar distinction was given already in the 10th century to Archbishops of Magdeburg, and latter to others. Some of these clergymen were depicted with the same kind of crucifix on their coins (fig. 4:a-g).

⁸² About the possible functioning of the mint in Legnica for Boleslaus the Wrymouth as Prince of Silesia already in 1097, I wrote in Nakielski 2012, p. 170. The information about the first record of this mint in documents in 1211 is given by Paszkiewicz 2007, Nos. 1–2, p. 23, footnote 27.

The Pope's bulla from 1210 as well as the claim of Henry the Bearded resulting from his rights of primogeniture in the Silesian line reignited political unrest. The agreement was reached at the assembly in Borzykowa, at which Henry the Bearded renounced his rights to the Cracow throne in favor of the aged Duke of Racibórz-Opole, Mieszko Tanglefoot, who died the following year.

Archbishop Kietlicz returned to the Gniezno cathedral only after Leszek the White took over the Kraków throne after Mieszko's death and after the papal judges arrived in mid-1211 to resolve the conflict that had been going on for five years. I am concluding that minting of coins for Kietlicz in the Silesian mint lasted at least until then.

*

Strong arguments supporting the hypothesis that it is Archbishop Kietlicz who is depicted on the presented denars result from the discovery of his tomb in Tum near Łęczyca during archaeological research conducted there. At the remains of the clergyman who was buried there, a silver crucifix with a figure of Christ attached and a spike to be placed on a spar (Fig. 3) was found. Such a cross was used only by eminent priests, who received the right of the processional cross from the Pope as a reward for exceptional merits or by legates sent by the Pope to settle local conflicts. As mentioned, such a right was granted by Innocent III to Archbishop Henry Kietlicz in 1207, and only he could be buried in this tomb. A similar right, given to the Archbishops of Gniezno, was granted only at the Council in Constance debating in 1414–1418, together with the title of the Primate of Poland to Archbishop Nicholas Trąba.

Adres autora / The author's address:

Witold Nakielski

w.nakielski10@wp.pl